

Pinsevandringa 2013

Fra Frydendal via Krantrappene til Urheia og tilbake igjen via Glupen

■ INGUNN HELLERDAL OG KIRSTEN HELLERDAL¹

Pinsevandringa 2013 foregikk den 20. mai i øs, pøs regnvær. "Bare" 250 personer møtte opp ved kommunehuset på Frydendal, der turen starta. En del hadde vært på tidlig gudstjeneste i Risør kirke. Historielagets Lyd- og Bildekomité har filma hele vandringa, og en redigert utgave av filmen ligger på DVD'en som er vedlagt boka.

Thorvald A. Garthe, lederen av Historielagets vandrekomité ønska velkommen. Etter en orientering om turprogrammet, ga han ordet til første informant, Jan Morten Homme fra Sundet.

SUNDET Morten Homme fortalte interessant om deling og utparsellering av Grundesund, som opprinnelig var en betydelig gård i denne delen av kommunen. Allerede midt på 1700-tallet begynte delinga ved at Hellerskilen, Engholmen, Rullandsdalen, Frydendal, Sundet og Trondalen ble solgt fra, etter krigen også boligområdene Vestlandsstykket og Myrheia.

Eiendommen på Sundet ble kjøpt i 1780 av Risør-kjøpmannen Hans Schlytter, og lystgården ble kalt Marienlyst. Seinere ble eiendommen overtatt av Niels Peter Boyesen, og i 1844 kjøpte Jacob Wetlesen Prebensen den. Han reiv de gamle husene, og satte opp de husene på Sundet som fortsatt står. Med et lite intermesso mellom 1918-24 eide Prebensen-familien Sundet fram til begynnelse

Morten Homme fortalte interessant om oppstykkingen av matrikkelgården Grundesund og seinere Sundet. Foto IS.

To sentrale personer med riktig antrekk denne regnfulle andre pinsedag. Leder av vandrekomiteen Thorvald A. Garthe til venstre sammen med Jan Einar Henriksen, leder av Historielaget. Foto IS.

¹ Redaktørene har sammenfattet artikkelen på grunnlag av Yngvar Øigardens avskrift etter lydopptak, samt manus fra informantene.

sen av 1960-tallet. Da ble det ei tid drevet pleiehjem for utviklingshemma her, før stedet på 80-tallet ble solgt til Risør Hotell. Simen Münster står nå som eier av Sundet.

I 1924 blei den delen av gården som Morten Homme nå har, solgt til hans far, Gregar Homme, som da bare var to år. Den som sto bak økonomisk, var mor-faren, Thor Kristensen, "Gull-Tor", fra Åkvåg.

Han fortalte videre om de to Sundsstøttene av hoggen stein, hvor nå bare den ene står igjen, og kan sees tvers over veien ved inngangen til kommunehuset. Da de kom opp – antagelig like før 1900, bekostet av Iacob W. Prebensen – dannet de porten til veien ned til Sundet. Da Furumoveien ble bygd om en gang på 1960-tallet, måtte den ene portstolpen vekk, men den ble tatt vare på av hans far, og oppbevares nå hos Morten Homme. Han delte et sterkt ønske om at begge Sundsstøttene igjen kunne

Bare den ene Sundsstøtten med det store asketreet i bakgrunnen står igjen. Den andre portstolpen ble fjernet fra sitt opprinnelige sted en gang på 1960-tallet, men er tatt vare på. Foto JEH 2013.

Vognmann Knut Lorentzen t.v. og far hans, Knut Severin Lorentzen, avbildet ved Sundsstøttene, kanskje rundt 1. verdenskrig. Tilhører Svein Ømdal.

komme på plass og at det kunne lages en fin, liten park omkring. Han hadde selv i dialog med kommunen tidligere kommet med tilbud om å gi grunnen omkring dersom det ble laget et lite grøntanlegg med utgangspunkt i "Sundsporten" og det store asketreet som fortsatt står der.

FRA FRYDENDAL OVER KLEIVA TIL TJENNA OG OPP KRANTRAPPENE Thorvald orienterte deretter om betydningsfulle bygninger i Frydendalsområdet. Han nevnte kommunehuset, som ble bygd i 1962 som kommunehus for Sønedeled kommune. Bygningen er seinere utvidet i 1985/-86, siste fløy ned mot Frydendalsletta kom for få år siden.

Forsamlingen gikk så den gamle hovedveien ned til byen, forbi gamle Grundesund skole, opp den bratte bakken ved Ebenezer og videre ned Kleiva til Tjenna.

Her møtte Lauritz M. Paulsen oss og fortalte om små og store hendelser fra sitt barndoms paradis, for han vokste opp i Kirkegata. Om folk som bodde i husene omkring, om håndverkere og handelsfolk, for ikke å si om aktiviteter som foregikk på Tjenna – så lenge det var åpent vann. Mesteparten av det han

Lauritz Paulsen og Ronald Ramberg hadde hver sine innlegg under pinsevandringa, svært godt fortalt. Foto JEH.

Kommunehuset i dag har gjennomgått flere betydelige forandringer etter som behovet og kommunadministrasjonen har økt. Foto JEH 2013.

sa er tatt med på DVD-en, og kan oppleves bedre ved å se på filmen enn ved å gjengis her!

Vi rusla deretter opp Krantrappene – Gamle Kranvei, som det offisielt heter – og stoppa på toppen. Etter Thorvalds innledende historie om Johannes D. Fürst, som anla Krantrappene omkring 1750, ga han ordet til Solveig Donley (f. Simonsen). Hun kjente trappene godt – var oppvokst like i nærheten, og hadde brukt dem fra hun var lita. Nå er trappene ikke så godt vedlikeholdt, så det er ikke lenger så mange som bruker dem. Hennes mor og "Brus-Jacob", Jacob Gundersen, sørget for at trappene ble restaurert første gang i 1933, og så gikk det 50 år til neste restaurering. Da ble det forresten satt opp smijernsrekkverk flere steder.

Været var ikke akkurat på vår side, så dessverre var det ikke så lett å fortelle om den fine utsikten og alt vi kunne se fra toppen av Krantrappene. Men både Thorvald og Lauritz prata om viktige steder og institusjoner i byen, slik som sykehuset, branntårnet på Bøsen, Viddefjell, Lille Varden og Store Varden, for å nevne noe.

Hovedrasten var ved festningsanlegget i Urheia. Da hadde det til alt hell sluttet å regne! Foto JEH.

Eldste deltaker var Amborg Markussen og yngste Sebastian Fleischer, som begge fikk hver sine fine premier! Foto JEH.

BARBULIABASSENGET OG URA Neste stopp var ved Barbuliabassenget. Her hadde Jan Einar Henriksen en gjennomgang av hele byens vannverkshistorie, helt fra den tid det bare var brønner som sørget for vannforsyningen i byen fram til kommunens siste store investeringer på den fronten. Hele denne historia står i årboka 2011 i en fyldig artikkel av Knut Henning Thygesen.

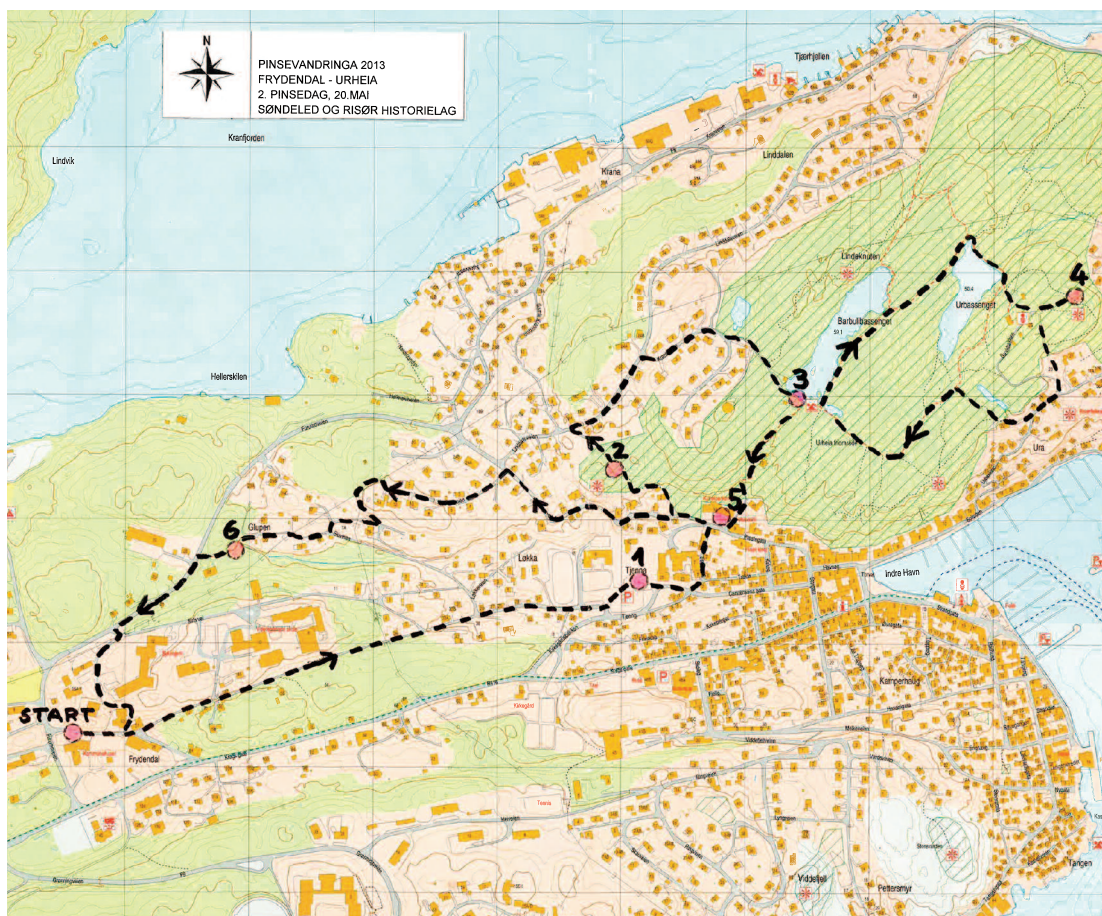
Hovedrasten foregikk ved festningsanlegget i Urheia. Heldigvis ble det oppholdsvar nettopp på den tida! Her var det orienteringer i tillegg til lotteri og kåring av eldste og yngste deltaker. Eldste deltaker var Amborg Markussen og yngste Sebastian Fleischer.

Ronald Ramberg viste til hva Urheia hadde betydd under krigen. Anlegget var en del av Hitlers "Festung Norwegen", og hadde fra starten fire kanoner som

kunne nå 16 km ut i østlig og sydvestlig retning. Anlegget sto ferdig til bruk i juni 1941, men ble videreutviklet hele tida, bl.a. ble det gravd ned 1 000 miner i 1942. Det var til enhver tid stasjonert 60 – 70 mann, men i den mest hektiske byggetida var det mer enn 200 mann i arbeid her. Han avslutta med å si at under krigsåra skjedde det lite dramatisk i Urheia – de som var stasjonert her hadde det godt. Derimot omkom det en minerydder i maidagene 1945. Men man fant da også 450 tonn ammunisjon – nok til å gjøre ubotelig skade på byen, hvis den hadde blitt tatt i bruk.

Kjell Arthur Paulsen hadde også en interessant orientering om Risørflekken og om stedsnavn, særlig på øyene på utsida av Risør. Historielaget har forresten fått inn mer enn 250 stedsnavner på strekningen fra Furuøya til Grønnholmsgapet. Av disse navnene er ca 10 prosent med tilknytning til mannsnavn, mens bare to kvinnenavn er registrert. Noen fiske- og dyrenavn er registrert, slik som Makrellen og Berggyltskjær, Kattholmene og Kaninholmen. Øyene mellom

Vandreruta den 20. mai med start og stopp ved kommunehuset på Frydendal. Numrene på kartet betegner følgende stopp der det ble gitt orienteringer (i stigende rekkefølge): Tjenna, Kranhøyda, Barbullabassenget, Urheia, Parken og Glupen. Ill. TAG 2013.

Grunnesund og Stangholmgapet, kalt "Folkeparken" ble sikret ved midler fra Østerrisør Arbeiderforenings Understøttelseskasse i 1932.

Risørflekken, "Det kalkede berg", ble i 1641 solgt til toller Christen Sterck, men da fortsatt med klausul om å holde fjellet hvitt med kalk. Han kunne til gjengjeld kreve avgift fra skip som kom inn på havna. Offentlig merkevesen fantes ikke på den tida, men "Bleket", som det etter hvert kom til å hete, har gjennom all tid vært et viktig sjømerke for de seilende. Det kan sees lenger ute fra havet enn både Jomfruland og Oksøy fyr. Nå blir kalken bekostet av kommunen, mens folk fra foreningene Rotary og Kiwanis utfører jobben.

BUVIKA OG FINNES PARK Det ble også gitt orienteringer om eiendommen Buvika, i dag med matrikkelbetegnelsen gnr. 16, bnr. 9. Eiendomsbeskrivelse går tilbake til 1789. Henrik Carstensen kjøpte Buvika i 1818, og denne familien hadde den fram til 1876 da den ble solgt til Holmen Interesentskap med Andreas Fredrik Finne som hovedeier og disponent. Det er gjennom han vi har området som kalles Finnes park. I hans tid ble huset på Furuly satt opp, og ytterst på kanten med utsikt over byen ble det anlagt et lysthus, oppført i sveitserstil. Området var et idyllisk og vakkert sted med planter og vekster og vakre roser hentet hjem fra Frankrike. Området ble totalt forvandlet i løpet av 2. verdenskrig, da tyskerne hadde helt andre tanker om utnyttelsen av området. I 1897 ble eiendommen solgt på tvangsauksjon til Risør Sparebank. Risør kommune kjøpte eiendommen i 1978.

PARKEN Neste stopp var ved Kunstparken, som tidligere ble kalt Folkeparken eller bare Parken. Lauritz M. Paulsen fortalte om barndomsopplevelser med fotballsparking så lenge de kunne se om kvelden, og om sirkus som kom hit. I 1959 ble den nye realskolebygningen tatt i bruk.

Bakken, som parken tidligere tilhørte, ble påbegynt av sogneprest Christian Sørensen, men han reiste fra byen i 1804 før huset var helt ferdig. Tollkasserer Wleugel kjøpte det og bodde her resten av sitt liv. Det var her byfogd Zwilgmeyer leide bolig og embetskontorer, og her vokste Dikken opp. Fra 1916 har Bakken vært i familien Juells eie, i dag er det Nils Juell som eier stedet.

Gymnastikken ble lagt på Bakkens grunn, kjøpt i 1881, men den første turnforeningen ble stifta i alt i 1855. I hans tid var de på Gymnastikken flere ganger i uka, og hver lørdagskveld var det volleyball. Fram til den nye idrettshallen på Kjempesteinsmyra sto ferdig i 1973 var det Gymnastikken alle brukte.

Erik Vintermyr forklarte en del av stedsnavna – Frydendal, Kleiva, Glupen, Viddefjell og bynavnet Risør – men dette kommer i den nye stedsnavnsboka.

Så gikk folk opp den svingete Kranveien som ble først anlagt som en smal adkomstvei til de få husene her i 1889-90, og seinere på 1900-tallet utvidet til bilvei.

På høyda tok en inn Konvallveien i vestlig retning, fulgte den nyrydda stien over Sukkertoppen ned til Glupen.

GLUPEN Per Jacobsen fortalte om Arbeiderbakken i Glupen. Denne ble bygd på dugnad i 1933-34 av Arbeidernes Idrettsforening, AIF, gått ut fra av Arbeidernes ungdomsforening, AUF. Grunnen var kjøpt av Tallak Norheim og ildsjelen bak var Jacob Blesvik, han var formann i AIF. For å hoppe måtte en være medlem av AIF.

Det var to bakker, den store og den lille. Den store hadde stillas på HøNSEHEIA, på et fjell mellom veien til LøKKA og Yrkes-skolen. Det er litt uenighet om bakke-rekorden – 34 ½ eller 36 m. Den lille sto der industrihallen ligger. Der kunne en hoppe 20-25 meter. I 1945-46 overtok kommunen anlegget og det ble flombelyst. Det var på grunn av disse bakkene at Risør kunne stille med 60-80 guttehopper i renn på Sørlandet i 1950-60-åra. 1. mars 1959 ble Guttene landsrenn arrangert her med 450 hoppere, et av tidenes største arrangement i Risør. Det ble hoppet i begge bakkene og i Lindstølbakken på Hestemyr. I midten av 1960-åra bestemte kommunen at det store stillaset skulle rives, og den lille bakken ble også nedlagt. Interessen for hopp i Risør har aldri vært som i denne perioden.

Per Jacobsen fortalte engasjert om hopprenn i Arbeiderbakkene, som lå i Glupen. Stillaset til den store bakken sto på HøNSEHEIA. Både den store og den lille bakken ble borte midt på 1960-tallet – og dessverre skjedde det samme med hoppinteressen. Foto JEH.